

หลักความรับผิดชอบทางแพ่งเกี่ยวกับความเสียหาย
อันเกิดจากวัตถุมีพิษ

หลักกฎหมายที่จะนำมาใช้เป็นหลักในการกำหนดความรับผิดชอบทางแพ่งเกี่ยวกับความเสียหายอันเกิดจากวัตถุมีพิษนั้น ประเทศต่าง ๆ ที่ประชาชนประสบความเสียหายอันเกิดจากภาวะมลพิษอันเกิดจากสารเคมีมีพิษนั้น ได้นำหลักกฎหมายเรื่องละเมิดมาปรับใช้ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ หลายประการ ปัญหาที่สำคัญประการหนึ่งคือ ตามหลักกฎหมายเรื่องละเมิด ผู้เสียหายจะต้องพิสูจน์ความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำของจำเลยกับผลคือความเสียหายที่โจทก์ได้รับ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะได้อภิปรายปัญหานี้เพื่อก่อให้เกิดแนวความคิดในการพัฒนากฎหมายต่อไป

หลักความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผล

ปัญหาที่เกิดขึ้นในการพิสูจน์ความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผล เพื่อการกำหนดความรับผิดชอบในความเสียหายอันเกิดจากวัตถุมีพิษที่ยุ้งยากลำบาก และเป็นภาระหนักแก่ผู้เสียหายคือ ปัญหาที่ว่า การพิสูจน์ความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลจะต้องนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับสารเคมีนั้นมาเป็นพยานหลักฐานพิสูจน์ให้ศาลเชื่อว่า สารเคมีที่จำเลยปล่อยทิ้งจากโรงงานหรือจากกิจกรรมที่จำเลยกระทำได้ออกไปให้เกิดความเสียหายที่โจทก์ผู้เสียหายได้รับ แต่ความเสียหายที่เกิดขึ้นตามข้อเท็จจริงบางครั้งก็เช่นคดีใหญ่สำคัญ ๆ ที่เกิดในประเทศญี่ปุ่น เป็นต้น ข้อเท็จจริงที่ปรากฏในคดีอยู่เลยขอบเขตความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในขณะนั้น ปัญหาก็คือศาลจะตัดสินคดีอย่างไร เมื่อพยานผู้เชี่ยวชาญที่คู่คดีนำมาสืบเป็นพยานบุคคลไม่สามารถให้การยืนยันมั่นคงได้ ในขณะที่กฎหมายมีหลักเกณฑ์แน่นอนตายตัว ปัญหาที่จะต้องนำมาอภิปรายในการศึกษาทำวิทยานิพนธ์นี้จึงต้องกล่าวถึงปัญหาความไม่แน่นอนทางวิทยาศาสตร์ (the problem of scientific uncertainty)

5.1.1 ความไม่แน่นอนทางวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับผลร้ายของวัตถุมีพิษ¹

การมองปัญหาสารเคมีเป็นพิษและความเสี่ยงภัยจากสารเคมีนั้น มีข้อสังเกตที่ผู้ศึกษาในเรื่องนี้จะต้องเข้าใจในเบื้องต้นเกี่ยวกับลักษณะของความเสี่ยงภัยในเรื่องนี้ดังนี้

- (1) การขาดความรู้เกี่ยวกับกลไก (mechanism) ที่ทำให้เกิดการเสี่ยงภัย
- (2) ผลประโยชน์โดยประมาณที่จะได้รับจากการเสี่ยงภัยมีมากน้อยเพียงใด
- (3) การให้ผลที่เกิดความเสียหายอย่างใหญ่หลวงมีโอกาที่จะเกิดขึ้นได้น้อย

ลักษณะของผลประโยชน์ที่จะได้รับโดยประมาณและความเสียหายที่จะเกิดขึ้นเป็นสิ่งจูงใจที่ทำให้เกิดการกระทำโดยความระมัดระวังแม้ว่าผลจะเป็นอย่างไรก็ตาม สิ่งจูงใจให้เกิดการเสี่ยงภัยก็มักเกิดจากความรู้สึกส่วนบุคคลที่เกิดความรู้สึกว่าโอกาสที่จะเกิดผลเสียหายร้ายแรงมีน้อยมาก ในการประเมินค่าความเสี่ยงภัย จะมีการพิจารณาโอกาสความเป็นไปได้เกี่ยวกับความเสียหายที่จะเกิดขึ้นทั้งทางอ้อมและวัตถุวิสัย ในการประเมินทางอ้อม คนเรามากมีความลำเอียงที่จะเห็นค่าโอกาสของความเป็นไปได้ในระดับต่ำ การหาค่าอำนาจการทำนายและผลเป็นเรื่องยาก ได้มีความพยายามที่จะนำทฤษฎีความน่าจะเป็น (Probability Theory) ทางคณิตศาสตร์มาใช้ แต่ปัญหาในเรื่องความเสี่ยงภัยทางสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องที่สามารถคำนวณได้ยาก เพราะความเสี่ยงภัยทางสิ่งแวดล้อมมีค่าระหว่าง 0 ถึง infinity

ในการประเมินค่าความเสี่ยงภัย มีความผิดพลาดที่จะต้องคำนึงถึง 2 ลักษณะ คือ ความผิดพลาดทางบวก (false positives) ซึ่งได้แก่ การค้นพบและสรุปอย่างผิด ๆ ว่าสารเคมีที่ไม่เป็นพิษเป็นสารที่มีอันตรายกับความผิดพลาดทางลบ (false negatives) คือการค้นพบและสรุปอย่างผิด ๆ ว่าสารเคมีที่เป็นพิษเป็นสารที่ไม่เป็นอันตราย สถาบันทาง

¹Roger W. Findley and Daniel A. Farber, Environmental Law Cases and Materials (St. Paul, Minnesota : West Publishing Co., 1981), pp. 332-338.

เศรษฐศาสตร์และสถาบันที่เกี่ยวข้องกับการออกกฎหมายและข้อบังคับต่าง ๆ จะต้องพยายามตัดสินใจกำหนดวาระระดับความเสี่ยงภัยระดับใดที่ยอมรับได้ ซึ่งมีวิธีการศึกษาหลายวิธีเพื่อที่จะนิยามความหมายของความเสี่ยงภัยที่ยอมรับได้ (acceptable risk)

แนวทางที่นำมาใช้ในการพิจารณาก็เช่น การอ้างอิงจากพฤติกรรมการกระทำ การจำกัดความผิดพลาดทางบวก การจำกัดความผิดพลาดทางลบ และวิธีการชั่งน้ำหนักระหว่างความผิดพลาดทางบวกและความผิดพลาดทางลบ

ตัวอย่างของคดีที่มีการฟ้องร้องที่แสดงให้เห็นถึงปัญหาความไม่แน่นอนทางวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับการเสี่ยงภัยต่อผลร้ายของวัตถุมีพิษ เช่น คดีระหว่าง Reserve Mining Co., และ EPA² ซึ่งพิจารณาโดยศาลอุทธรณ์กลาง เขต 8 ปี 1975 ซึ่งข้อเท็จจริงคดีนี้มีว่า บริษัท Reserve Mining ได้ปล่อยทิ้งของเสียที่เป็นผลพลอยได้จากการผลิตเป็นจำนวนมากลงสู่ทะเลสาบ Superior ของเสียเหล่านี้มีใยหิน (asbestos) ปนอยู่ด้วย ซึ่งเป็นที่ทราบกันว่าการสูดดมใยหินเข้าไปจะเป็นสาเหตุของการเป็นโรคมะเร็ง ศาลชั้นต้นได้มีคำสั่งให้บริษัทดังกล่าวหยุดการปล่อยทิ้งของเสียดังกล่าว นั่นก็คือให้ปิดโรงงาน จึงมีการอุทธรณ์ ศาลอุทธรณ์ได้พิจารณาคดีนี้เป็น 2 ประเด็น ประเด็นแรกคือ การบริโภคนิโคตินจะมีผลทำให้เกิดอันตรายหรือไม่ เมื่อเปรียบเทียบกับ การสูดดมเข้าไป ประเด็นที่สอง ถ้าการบริโภคนิโคตินมีผลก่อให้เกิดอันตราย อันตรายที่เกิดขึ้นนั้นเป็นผลจากการกระทำของบริษัทจำเลยหรือไม่ ซึ่งจะทำให้กล่าวได้หรือไม่ว่า การปล่อยทิ้งของเสียของบริษัท Reserve Mining มีผลทำให้เกิดความเสี่ยงภัยต่อสุขภาพที่กฎหมายยอมรับ

ตามการศึกษาระบาดวิทยาที่ค้นพบว่าใยหินจะมีผลทำให้เป็นอันตรายเมื่อมนุษย์สูดดมเข้าไป แม้ทางการแพทย์มีความคิดเห็นว่าเป็นเช่นที่ยอมรับกันว่าการที่ใยหินเข้าไปตามทางเดินหายใจ แล้วเข้าไปมีปฏิกิริยากับเนื้อเยื่อของร่างกายก่อให้เกิดโรคมะเร็ง แต่ยังไม่เป็นที่ทราบกันว่าจะมีผลเกิดขึ้นทำนองเดียวกันหรือไม่ ถ้าใยหินเข้าไปในทางเดินอาหาร และหากใยหินไม่ทำปฏิกิริยากับเนื้อเยื่อในทางเดินอาหาร สมมุติว่าใยหินถูกกำจัดออกจากร่างกายโดยการกำจัด

²Ibid., pp. 339-345.

ออกมาเป็นของเสียโดยไม่ได้ทำอันตรายต่อร่างกายแต่ประการใด

พยานหลักฐานที่นำมาพิจารณาถึงความเป็นได้ในคดีนี้ ก็คือ

- (1) การศึกษาทางด้านเนื้อเยื่อ โดยตรวจสอบดูว่าเนื้อเยื่อของผู้ที่อาศัยอยู่บริเวณเมือง Duluth เป็นเวลานาน มีโยหินอยู่หรือไม่
- (2) การทดลองกับสัตว์ เพื่อศึกษาปรากฏการณ์ทางชีววิทยาว่า โยหินจะเข้าแทรกซึมเนื้อเยื่อในทางเดินอาหารและมีปฏิกิริยากับเนื้อเยื่อตามร่างกายหรือไม่
- (3) ดูจำนวนคนงานที่ทำงานที่เกี่ยวข้องกับโยหิน มีผู้ป่วยเป็นโรคมะเร็งทางเดินอาหารมีปริมาณเพิ่มขึ้นหรือไม่ โดยมีข้อสมมุติฐานว่าการเพิ่มขึ้นของการเจ็บป่วยนี้เป็นผลมาจากการบริโภคโยหินในเบื้องต้น

การพิสูจน์ประเด็นแรกได้ใช้กล้องจุลทรรศน์อิเล็กตรอนตรวจดูเนื้อเยื่อของชาวเมือง Duluth ที่อาศัยอยู่ริมน้ำไม่น้อยกว่า 15 ปี คือตั้งแต่เหมืองเริ่มดำเนินการเปรียบเทียบกับเนื้อเยื่อของชาวเมือง Houston, Texas ซึ่งน้ำในบริเวณเมืองดังกล่าวไม่มีโยหินปนเปื้อนอยู่เลย ซึ่งข้อสรุปของ Dr. Brown พยานผู้เชี่ยวชาญสรุปว่าเมื่อเปรียบเทียบกับเนื้อเยื่อของชาวเมือง Houston เนื้อเยื่อของชาวเมือง Duluth ไม่มีโยหินในเนื้อเยื่อ ข้อสรุปนี้สอดคล้องกับความเห็นของ Dr. Frederick Pooley พยานผู้เชี่ยวชาญอีกคนหนึ่งซึ่งโจทก์ได้ถกเถียงเกี่ยวกับวิธีการศึกษาว่าชิ้นส่วนของเนื้อเยื่อที่นำมาส่งดูเป็นเพียงชิ้นส่วนเล็ก ๆ เส้นโยหินจริงอาจจะมองไม่เห็นก็ได้ ซึ่ง Dr. Selikoff พยานผู้เชี่ยวชาญอีกคนหนึ่งก็ยอมรับถึงความยากลำบากในการศึกษา ความยากลำบากทางด้านเทคนิค จากข้อค้นพบนี้ศาลชั้นต้นวินิจฉัยว่าผลการศึกษาไม่อาจสรุปได้ว่าการบริโภคโยหินจากน้ำในทะเลสาบก่อให้เกิดอันตราย

แต่ในการศึกษาประเด็นที่สอง คือ การทดลองจากสัตว์โดยได้ทดลองกับหนู พยานหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ในเรื่องนี้ขัดแย้งกัน การศึกษาของ George Westlake และของ Pontrefact ให้การสนับสนุนข้อสมมุติฐานว่าโยหินสามารถแทรกซึมเนื้อเยื่อในทางเดินอาหารได้ แต่การศึกษาของ Dr. Davis ซึ่งเป็นพยานฝ่ายจำเลยปฏิเสธข้อสมมุติฐาน

ในการศึกษาประเด็นที่สอง การศึกษาจากเนื้อเยื่อของคนงานก็ให้ผลสนับสนุนว่าการบริโภคโยหินมีผลทำให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพ

จะเห็นได้ว่าการพิสูจน์ความผิดของจำเลยต้องอาศัยความรู้ทางการแพทย์และวิทยาศาสตร์ เช่น หลักระบาดวิทยา หลักพยาธิวิทยา การตรวจทางคลินิก เป็นต้น ประเด็นของปัญหาอยู่ที่ขอบเขตของความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในบางเรื่องยังไม่แน่นอน ปัญหาที่เกิดขึ้นอยู่นอกขอบเขตความรู้ของผู้เชี่ยวชาญ จำเป็นที่ต้องอาศัยการทดลองทางวิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือช่วยในการพิจารณาตัดสิน

คดีที่เกิดขึ้นในประเทศญี่ปุ่น เช่น คดีโรคิไต อีไต, คดีโรคมินามะตะ เป็นต้น ต่างก็ประสบปัญหาทำนองเดียวกัน กล่าวคือ ศาลที่พิจารณาคดีต้องเผชิญกับปัญหาว่าไม่มีพยานหลักฐานยืนยันแน่นอนว่า สารเคมีเป็นพิษที่จำเลยกล่าวอ้างว่าเป็นสาเหตุทำให้เกิดโรคนั้นเป็นสาเหตุของโรคจริงหรือไม่ ศาลจะต้องพิจารณาเป็น 2 ประเด็น คือ

- (1) โอกาสที่จะเกิดอันตรายต่อสุขภาพจากสารชนิดนั้นมีมากน้อยเพียงใด
- (2) ผลที่ติดตามมา คือ ถ้าไม่มีโอกาสของความเป็นไปได้ดังกล่าว อันตรายจะยังเกิดอยู่หรือไม่

จากสาเหตุความไม่แน่นอนทางวิทยาศาสตร์นี้ ทำให้เกิดแนวความคิดที่จะพัฒนาหลักกฎหมายที่จะนำมาปรับใช้กับคดีที่มีการเรียกร้องให้มีความรับผิดชอบเกี่ยวกับความเสียหายอันเกิดจากวัตถุพิษซึ่งจะไดกล่าวถึงเป็นลำดับไป

5.1.2 ทฤษฎีดั้งเดิมเกี่ยวกับหลักความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผล

ทฤษฎีดั้งเดิมซึ่งเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางในวงการนิติศาสตร์ คือ ทฤษฎีที่เกิดจากแนวคิดของนักนิติศาสตร์ชาวเยอรมัน ซึ่งมีอยู่ 2 ทฤษฎี คือ³

5.1.2.1 ทฤษฎีความเท่ากันแห่งเหตุหรือทฤษฎีเงื่อนโซ่

5.1.2.2 ทฤษฎีมูลเหตุเหมาะสม

³จิตติ ติงศกัทธิย์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 2 มาตรา 354 ถึงมาตรา 422 ว่าด้วยมูลแห่งหนี้, พิมพ์ครั้งที่ 4 แกไขเพิ่มเติม. (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2523), หน้า 212-214, และวารีนานาสกุล, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยละเมิด จัดการงานนอกสั่ง ลามมิควรใด, พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพมหานคร : มงคลการพิมพ์, 2518), หน้า 128-130.

สาระสำคัญของทฤษฎีทั้งสองมีดังนี้

5.1.2.1 ทฤษฎีความเท่ากันแห่งเหตุหรือทฤษฎีเงื่อนไข ทฤษฎีนี้ถือหลักว่า ถ้าไม่มีการกระทำดังที่ถูกลกล่าวหา แม้อันหนึ่งอาจเกิดขึ้นได้จากเหตุหลาย ๆ ประการ ถ้าการกระทำของจำเลยเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดผลอันนั้นขึ้น จำเลยต้องรับผิดชอบหรืออาจกล่าวในรูปในเงื่อนไขได้ว่า การกระทำของจำเลยเป็นเงื่อนไขให้ผลเกิดขึ้น ซึ่งถ้าไม่มีการกระทำของจำเลย ผลนั้นก็เลยจะไม่เกิดขึ้นแสดงว่าผลนั้นเกิดขึ้นเพราะการกระทำของจำเลย จำเลยจึงต้องรับผิดชอบ จะเห็นได้ว่าทฤษฎีนี้ยึดหลักเกณฑ์ในเรื่องกฎธรรมชาติเป็นข้อใหญ่ และถือว่าเหตุทุก ๆ เหตุทำให้เกิดผลขึ้นได้

5.1.2.2 ทฤษฎีมูลเหตุเหมาะสม สำหรับทฤษฎีนี้ถือหลักว่า บรรดาเหตุทั้งหลาย ที่ก่อให้เกิดผลขึ้นนั้น ผู้กระทำจะต้องรับผิดชอบเฉพาะแต่เหตุที่ตามปกติย่อมก่อให้เกิดผลเช่นนั้นเท่านั้น ซึ่งผลที่เกิดขึ้นจะต้องไม่ทางไกลจนความคิดเห็นของคนธรรมดาไม่สามารถคาดหมายได้

ทฤษฎีทั้งสองนี้ต่างมีข้อดีและข้อเสียอยู่ด้วยกัน แม้ในกรณีที่มีการนำมาปรับใช้กับคดี ละเมิดทั่วไป กล่าวคือ ทฤษฎีเงื่อนไขถือหลักว่าถ้าไม่มีการกระทำ ความเสียหายจะไม่เกิด แต่เมื่อมีการกระทำและก่อให้เกิดความเสียหายขึ้น ผู้กระทำจึงต้องรับผิดชอบ มีข้อดีที่เป็นหลัก ซึ่งตรงกับความจริงตามธรรมชาติ แต่ก็มีข้อเสียเพราะอาจทำให้จำเลยต้องรับผิดชอบยาวไป โดยไม่มีขอบเขต ตลอดจนถึงความเสียหายที่ไม่มีใครคาดหมายได้ก็ต้องรับผิดชอบ ส่วนทฤษฎีมูลเหตุเหมาะสมถือว่าผลที่ผู้กระทำจะรับผิดชอบเป็นผลที่ตามปกติควรเกิดจากการกระทำของผู้กระทำนั้น มีข้อดีที่ตรงกับหลักวินัยความผิด หรือความประมาทเลินเล่อของจำเลย ต้องวินิจฉัยตามพฤติการณ์ที่บุคคลในสถานะ เช่นจำเลยควรจะทราบ มีข้อเสียที่จำกัดผลที่ผู้กระทำต้องรับผิดชอบแคบอยู่ภายในวงที่ผู้กระทำควรได้คาดเห็นเท่านั้น ขัดกับความเป็นจริงที่อาจมีความเสียหายที่เป็นผลโดยตรงจากการกระทำของจำเลยแท้ ๆ แต่จำเลยผู้กระทำกลับไม่ต้องรับผิดชอบ ทำให้ผู้เสียหายซึ่งไม่มีส่วนทำอะไรเลยต้องรับบาปเคราะห์ไปตามยถากรรม

การนำทฤษฎีทั้งสองมาปรับกับคดีความเสียหายอันเกิดจากวัตถุมีพิษ ยิ่งก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมแก่ผู้เสียหาย โดยเฉพาะทฤษฎีที่สองจะเป็นเหตุให้จำเลยมีโอกาสรอดจากความรับผิดได้มาก เพราะผลที่เกิดจากวัตถุมีพิษมักไม่ได้เกิดจากเหตุที่ตามปกติย่อมก่อให้เกิดผลเช่นนั้น การนำทฤษฎีแรกมาใช้ปัญหาที่คือ โจทก์ผู้กล่าวอ้างจะต้องพิสูจน์ถึงการกระทำ

ของจำเลย ซึ่งโจทก์มักเป็นประชาชนธรรมดาไม่มีความรู้เกี่ยวกับกระบวนการผลิตหรือกิจกรรมของจำเลย โอกาสที่จำเลยจะต่อสู้คดีชนะพ้นจากความรับผิดชอบที่โจทก์ฟ้องก็มีโอกาสเป็นไปได้มาก โดยเฉพาะคดีที่เกี่ยวกับเทคโนโลยีการผลิตที่สลับซับซ้อน และจำเลยมีหลายคนหรือหลายโรงงาน เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่ผู้เสียหาย ให้ผู้เสียหายได้รับความเสียหายผลร้ายที่เกิดขึ้น นักกฎหมายจึงได้พัฒนาหลักกฎหมายซึ่งจะได้อธิบายต่อไป

5.1.3 ทฤษฎีใหม่ที่เกิดจากความไม่แน่นอนทางวิทยาศาสตร์

การพิสูจน์ความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลอีกแนวหนึ่งที่เกิดจากการตระหนักว่าการพิสูจน์ความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลในคดีที่มีการเรียกร้องความเสียหายอันเกิดจากวัตถุมีพิษมีความยากลำบากเพราะมีปัญหาเรื่องความไม่แน่นอนทางวิทยาศาสตร์ คือการทำทฤษฎีความน่าจะเป็น (Probability Theory) ซึ่งเป็นหลักทางคณิตศาสตร์มาประยุกต์ใช้ ทฤษฎีนี้มีแนวความคิดว่า ความเสียหายที่เกิดขึ้นนั้น "น่าจะเกิดจากการกระทำของจำเลย" หรือ "มีโอกาสที่จะเป็นไปได้ว่า ความเสียหายนั้นน่าจะเกิดจากการกระทำของจำเลย" หรือไม่ ถ้าโจทก์กล่าวอ้างเพียงแต่พิสูจน์ให้ศาลเห็นว่าความเสียหายที่ตนได้รับน่าจะเกิดจากการกระทำของจำเลย หรือมีโอกาที่จะเป็นไปได้ว่าความเสียหายนั้นเกิดจากการกระทำของจำเลยเพียงเท่านั้น ภาระในการพิสูจน์ก็จะโอนไปเป็นของจำเลยที่จะต้องพิสูจน์หักล้างข้อกล่าวอ้างของโจทก์ กล่าวคือ โจทก์ไม่ต้องพิสูจน์ให้ได้ว่าความเสียหายที่โจทก์ได้รับเกิดจากการกระทำของจำเลย

คดีที่ยกมาเป็นตัวอย่างคือ คดีระหว่าง Reserve Mining Co., และ EPA นั้น ศาลไม่มีพยานหลักฐานที่จะยืนยันถึงอันตรายที่เกิดขึ้นโดยแท้จริง เมื่อพิจารณาเรื่องความเป็นไปได้ในคดี ก็ไม่อาจกล่าวได้ว่ามีโอกาที่จะเป็นไปได้ว่าจะเกิดอันตรายขึ้นได้มากกว่าที่จะไม่เกิด ยิ่งไปกว่านั้นระดับของโอกาที่จะเป็นไปได้หรือไม่ไม่สามารถที่จะทำนายผลที่จะเกิดขึ้นในภายหลังได้ จากรายงานการศึกษาไม่สามารถทำนายได้ว่าอัตราการเกิดมะเร็งจะเพิ่มขึ้นจากสาเหตุการคั่งน้ำในทะเลสาบ Superior หรือจากการสูดเอาอากาศเหนืออ่าว Siver Bay จึงเป็นการดีที่สุดที่จะกล่าวว่า การมีโยหินปนเปื้อนในอากาศและน้ำนั้นมีเหตุผลทางการแพทย์เกี่ยวกับเรื่องสุขภาพอนามัยของประชาชน ประชาชนที่ได้รับโยหินจากอากาศและน้ำได้รับความเสี่ยงภัย ดังนั้นควรกำจัดสารปนเปื้อนชนิดนี้ ศาลได้พิจารณาว่าองค์ประกอบ

ที่จำเป็นในการประเมินผลกระทบที่ถูกต้องเกี่ยวกับอันตรายต่อสุขภาพอนามัยในเรื่องนี้ขึ้นอยู่กับการวิเคราะห์ที่เหมาะสมเกี่ยวกับโอกาสที่จะเป็นไปได้ว่าจะมีอันตรายเกิดขึ้นหรือไม่⁴

(a proper analysis of the probability of harm)

นอกจากนี้คดีที่สำคัญของญี่ปุ่นเช่น คดี Itai - Itai คดี Niigata and Kumamoto (หรือคดี Minamata disease) เป็นต้น ศาลญี่ปุ่นก็นำแนวความคิดตามทฤษฎีความน่าจะเป็นมาวิเคราะห์ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลด้วย⁵

หลักกำหนดความรับผิดในความเสียหายอันเกิดจากวัตถุมีพิษ

หลักการกำหนดความรับผิดในความเสียหายอันเกิดจากวัตถุมีพิษก็คือหลักกำหนดความรับผิดในคดีละเมิดนั่นเอง ซึ่งอาจพิจารณาได้ดังนี้

5.2.1 หลักดั้งเดิม ในสมัยเดิมนคริสต์ศตวรรษที่ 19 มีความเห็นในทางกฎหมายว่า "ผู้ใดก่อความเสียหายผู้อื่นต้องจ่าย" (he who breaks must pay) แต่จากการพัฒนาทั้งทางสังคม ทางศีลธรรมและทางกฎหมาย ในระยะต่อมาก่อให้เกิด "หลักความผิด" (Fault Principles) โดยสร้างทฤษฎีอันเป็นหลักเกณฑ์ทั่วไปแห่งความรับผิดทางละเมิดขึ้นว่า "ไม่มีความรับผิด เมื่อปราศจากความผิด" (never any liability without fault) ในสมัยศตวรรษที่ 19⁶ ตามประวัติศาสตร์กฎหมายอังกฤษได้มีแนวความคิดหรือ

⁴Roger W. Findley and Daniel A. Farber, Environmental Law Cases and Materials, p. 344.

⁵คู่มือการวินิจฉัยคดีได้จาก Gresser Fujikura and Morishima, Environmental Law in Japan, (U.S.A. : The Alpine Press, Inc., 1981), pp. 60-62, 73-75.

⁶คณัยศ ศรีลัมพ์, "คำทบทวนในกรณีสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 138-139.

ทฤษฎีเกี่ยวกับความรับผิดในการกระทำละเมิดเป็น 2 แนว กล่าวคือ ทฤษฎีแรกเป็นแนวความคิดของ Holmes ซึ่งมีความเห็นว่าบุคคลอาจต้องรับผิดแม้จะไม่มี ความผิด โดยต้องดูจากเจตนาและการกระทำที่แท้จริงของบุคคลนั้น ซึ่งจะมีการวางเกณฑ์มาตรฐานภายนอกที่จะกำหนดความรับผิดของบุคคล ส่วนอีกทฤษฎีหนึ่งคือทฤษฎีตามแนวความคิดของ Wigmore ที่มีแนวความคิดว่าความรับผิดจะต้องมีผลเชื่อมโยงกับความผิด ในต้นศตวรรษที่ 20 Salmond ได้เขียนสนับสนุนแนวความคิดของ Wigmore⁷

แต่ในปัจจุบันหลักเกณฑ์ "ไม่มีความรับผิด เมื่อปราศจากความผิด" ประสบความล้มเหลว ทำให้ "ความผิด" มีใช้องค์ประกอบที่จำเป็นที่จะทำให้มีความรับผิดในคดีละเมิดต่อไป ได้มีหลักเกณฑ์ใหม่เกิดขึ้นคือ หลักความรับผิดเด็ดขาด ซึ่งจะได้อธิบายต่อไป แต่ก่อนที่จะกล่าวถึงหลักความรับผิดเด็ดขาด ควรจะกล่าวถึงหลักดั้งเดิมอีกหลักหนึ่งในการกำหนดความรับผิดในความเสียหายอันเกิดจากวัตถุมีพิษ คือหลักหรือทฤษฎีละเมิดว่าด้วยการประมาทเลินเล่อ (Negligence theory) ศาลของสหรัฐอเมริกาบางศาลแม้จะแสดงว่ายังยึดหลักประมาทเลินเล่ออยู่แต่ก็ตัดสินให้จำเลยรับผิดโดยไม่ต้องพิสูจน์เรื่องความผิด⁸ การประมาทเลินเล่อในคดีเรียกร้องความเสียหายอันเกิดจากวัตถุมีพิษ การพิสูจน์เพียงแต่พิสูจน์ว่าจำเลยได้กระทำการผิดไปจากมาตรฐานที่กฎหมายกำหนดไว้ และบางทีก็มีการอ้างอิงหนังสือคู่มือการควบคุมแมลงที่มีการพิมพ์เผยแพร่เพื่อเป็นคู่มือการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชและสัตว์ ซึ่งมีการห้ามการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชและสัตว์บางอย่างฉีกออกไปในอากาศหรือในเวลากลางวัน และให้เว้นการใช้ในบางพื้นที่ เช่นพื้นที่ที่มีคนอยู่อาศัย แน่น แหล่งน้ำ ไร่ปลูกองุ่นที่จะใช้ทำไวน์ เป็นต้น กฎหมายของมลรัฐมีตัวบทที่จะช่วยในการเรียกร้องคดีละเมิด เช่น ใหญ่ที่รับผิดชอบสารเคมีไปในอากาศทุกคนต้องขึ้นทะเบียน มีกฎหมายกำหนดความรับผิดเกี่ยวกับการเงินและให้มีการรายงานความเสียหาย แต่หนังสือคู่มือการควบคุมแมลงไม่มีมาตรการบังคับ

⁷C.D. Baker, Tort 3rd ed. (London : Sweet & Maxwell Ltd., 1981), p. 19.

⁸William H. Rodgers, Environmental Law, (St. Paul, Minn. : West Publishing Co., 1977), p. 842.

ตามกฎหมาย แต่จะบอกถึงประเพณีในทางธุรกิจ ซึ่งถ้าหากมีการฝ่าฝืนก็ถือว่ามีการประมาท เลินเล่อ มีอยู่บ่อย ๆ ที่คู่มือเหล่านี้จะอธิบายเกี่ยวกับสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชและสัตว์ ระบุถึงจำนวนที่ต้องใช้ วิธีใช้ และกำหนดช่วงเวลาในการใช้ เพื่อควบคุมศัตรูพืชและสัตว์⁹

แต่การใช้ทฤษฎีละเมิดว่าด้วยการประมาทเลินเล่อกับคดีการเรียกร้องค่าเสียหาย อันเกิดจากวัตถุมีพิษก็ยังมีปัญหาที่คือ เรื่องการขาดความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลร้าย ที่เกิดขึ้น อันเป็นเรื่องสืบเนื่องมาจากปัญหาเรื่องเทคโนโลยี ซึ่งกว่าความเสียหายจะปรากฏ ก็ใช้เวลานาน และมีปัญหาการไม่รู้กลไกที่ก่อให้เกิดความเสียหาย การต่อสู้เรื่องประมาทหรือ ความเสี่ยงภัยช่วยลดภาระความยุ่งยากในการพิสูจน์ถึงความผิดของจำเลยก็จริงอยู่ แต่การ ไขข้อสงสัยเรื่องประมาทเลินเล่อในคดีที่เกี่ยวข้องกับวัตถุมีพิษส่วนใหญ่เป็นเรื่องทางเทคนิค ศาลจึง ได้พัฒนาหลักกฎหมายใหม่โดยนำหลักความรับผิดชอบเด็ดขาดมาปรับใช้

การวินิจฉัยคดีเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมของต่างประเทศในระยะแรก ๆ ก็ยังคงใช้หลัก ดั้งเดิมในการวินิจฉัยคดีที่มีการเรียกร้องค่าเสียหาย เช่น คดีอิโต อิโต ซึ่งเป็นคดีที่มีการ เรียกร้องค่าเสียหายอันเกิดจากสารแคดเมียม คดีมินามาตะซึ่งเป็นคดีที่มีการเรียกร้อง ค่าเสียหายที่เกิดจากสารปรอท คดียกกาอิชิ คดีเกี่ยวกับมลพิษทางอากาศที่เกิดขึ้นในประเทศ ญี่ปุ่น เป็นต้น เพราะประมวลกฎหมายแพ่งของญี่ปุ่นได้กำหนดความรับผิดชอบในความเสียหาย อันเกิดจากละเมิดบนพื้นฐานทฤษฎีละเมิดว่าด้วยการประมาทเลินเล่อ และสภาพสังคมและ วัฒนธรรมของญี่ปุ่นมีส่วนผลักดันให้ศาลต้องวินิจฉัยคดีตามหลักดั้งเดิม¹⁰ แต่ศาลได้หาทางออก โดยอาศัยหลักความยุติธรรม ซึ่งสอดคล้องตามความรู้สึกของประชาชนส่วนใหญ่ที่เห็นว่าจำเลย จะต้องรับผิดชอบ ซึ่งแนววินิจฉัยของศาลทำให้คู่กรณีเห็นว่าศาลญี่ปุ่นได้ใช้หลักความรับผิดชอบเด็ดขาด เพราะความระมัดระวังที่ศาลนำมาใช้รับกับคดีนั้นไม่ใช่ว่าความระมัดระวังเช่นวิญญูชนจักพึงมี ตามควรแก่วิสัยและพฤติการณ์ เพราะขอเท็จจริงในบางคดีดังกล่าวแล้ว ยังปรากฏด้วยว่า จำเลยได้ปฏิบัติตามกฎหมายว่าด้วยการควบคุมโรงงานแล้ว แต่ศาลได้วางหลักให้จำเลยจะต้อง

⁹ Ibid., p. 843.

¹⁰ Gresser, Fujikura and Morishima, Environmental Law in Japan, pp. 124-125.

ไม่ถึงขนาดสันนิษฐานไว้รับผิดชอบโดยไม่มีทางแก้ตัว¹²

คดีบรรทัดฐานเริ่มแรกของทฤษฎีหรือหลักกฎหมายนี้คือ คดีระหว่าง Rylands และ Fletcher¹³ ซึ่งผู้พิพากษา Blackburn ในคดีนี้มีความเห็นว่า การปฏิบัติงานตามเทคโนโลยีที่อยู่นอกเหนือการควบคุมบังคับตามปกติมีเหตุผลเพียงพอที่จะก่อให้เกิดความรับผิด¹⁴

แม้ว่าการฟ้องร้องในคดีเกี่ยวกับสารป้องกันกำจัดศัตรูพืชและสัตว์ที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ จะเป็นการฟ้องร้องผู้ใช้หรือผู้ที่วางใจให้ผู้ใช้ทำการ แต่ก็ไม่มีกฎหมายห้ามผู้ใช้หรือบุคคลอื่นที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้ผลิตและไม่ใช่นักชื้อ (bystander) ที่จะฟ้องร้องผู้ผลิตภายใต้หลักความรับผิดเด็ดขาดตามมาตรา 402 A ที่บัญญัติไว้ใน The Restatement (Second) of Torts ของประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งการฟ้องร้องผู้ผลิตมีบางคดีที่โจทก์ชนะคดีซึ่งเป็นกรณีที่มีการทดสอบที่ไม่เพียงพอหรือการเตือนหรือให้คำแนะนำที่ไม่เหมาะสม ความล้มเหลวในเรื่องการทดสอบและการเตือนเป็นประเด็นสำคัญในกฎหมายจากคำพิพากษา (case law) เกี่ยวกับความรับผิดในการผลิตและการจำหน่ายสินค้าสมัยปัจจุบัน The Restatement (Second) of Torts มาตรา 402 กำหนดให้ผู้จำหน่ายรับผิดเด็ดขาดเกี่ยวกับสินค้าชำรุดบกพร่องเป็นอันตรายโดยไม่มีเหตุผลสมควร (unreasonably dangerous) ต่อผู้ใช้หรือผู้บริโภคหรือต่อทรัพย์สินของเขา หลักเกณฑ์กำหนดไว้ดังต่อไปนี้¹⁵

¹² ปียกุล บุญเพิ่ม, "ความรับผิดในการผลิตและการจำหน่ายสินค้า" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), หน้า 43.

¹³ มีอ้างอิงใน สายสุภา 닝สานนท์, "ความรับผิดเด็ดขาดในกฎหมายลักษณะละเมิด" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 51-52. และศึกษาได้จาก James A. Henderson, and Richard N. Pearson, The Tort Process. 2nd. printing (Boston, Toronto : Little Brown and Company, 1975), pp. 529-530.

¹⁴ William H. Rodgers, Environmental Law, p. 844.

¹⁵ ปียกุล บุญเพิ่ม, "ความรับผิดในการผลิตและการจำหน่ายสินค้า," หน้า 42.

(1) บุคคลซึ่งขายสินค้าใด ๆ ที่มีสภาพชำรุดบกพร่องเป็นอันตรายโดยไม่สมควร ต่อผู้ใช้หรือผู้บริโภค หรือต่อทรัพย์สินของเขา จะต้องรับผิดชอบสำหรับความเสียหายดังกล่าว ซึ่งเกิดต่อผู้ใช้ หรือผู้บริโภคสุดท้าย หรือทรัพย์สินของเขา ถ้า

(a) ผู้ขายเป็นผู้ประกอบธุรกิจขายสินค้าเช่นนั้น และ

(b) สินค้าได้ไปถึงผู้ใช้หรือผู้บริโภคตามที่ตั้งใจ โดยปราศจากการเปลี่ยนแปลงสาระสำคัญในสภาพสินค้าที่ขาย

(2) กฎเกณฑ์ที่กำหนดในอนุมาตรา (1) ปรบได้แม้ว่า

(a) ผู้ขายได้ใช้ความระมัดระวังเท่าที่เป็นไปได้ในการเตรียมการ และขายสินค้าของตนแล้ว และ

(b) ผู้ใช้หรือผู้บริโภคนั้นไม่ได้ซื้อสินค้าจากผู้ขาย หรือมีความสัมพันธ์ตามสัญญาใด ๆ กับผู้ขาย ก็ตาม

บทบัญญัติที่กำหนดหลักความรับผิดชอบนี้ช่วยแก้ปัญหาที่ว่า ผู้ผลิตไม่มีหนี้หรือหนี้สัมพันธ์ใด ๆ กับผู้บริโภครายที่สุด เพราะผู้บริโภครายที่สุดได้ซื้อสินค้าที่ก่อให้เกิดอันตรายนั้นจากพ่อค้าขายปลีกมิได้ซื้อจากโรงงานผู้ผลิตโดยตรง ผู้บริโภคจึงไม่ใช่คู่สัญญากับโรงงาน จึงไม่อาจฟ้องโรงงานผู้ผลิตให้รับผิดชอบตามผิดสัญญาได้ ครั้นจะไปฟ้องพ่อค้าที่ขายสินค้าแก่ตนให้รับผิดชอบก็อาจไม่มีเหตุที่จะฟ้องร้องได้ และเป็นที่เห็นได้ชัดว่าผู้ผลิตต่างหากที่เป็นผู้ทำละเมิด ยิ่งสินค้าที่ซื้อไปนั้นก่อให้เกิดความเสียหายแก่บุคคลที่สามที่ไม่ใช่ผู้ซื้อสินค้านั้น ยิ่งไม่สามารถเรียกร้องค่าเสียหายได้เลย

ในอนาคตกการผลิตสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชและสัตว์ที่จะก่อให้เกิดความเสียหายแก่พืชและสัตว์ที่ไม่อยู่ในเป้าประสงค์ คือ ความสามารถใช้ได้ครอบจักรวาลอย่างดื้อยที่ อาจถูกกล่าวว่าเป็น "ผลิตภัณฑ์ที่บกพร่องเป็นอันตรายต่อผู้ใช้หรือผู้บริโภคโดยไม่สมควร" ซึ่งการกำหนดความรับผิดเช่นนี้จะสอดคล้องกับความต้องการให้การผลิตสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชและสัตว์อย่างเฉพาะเจาะจง¹⁶

ปัญหาที่น่าสนใจอีกปัญหาหนึ่งในการกำหนดความรับผิดในความเสียหายอันเกิดจากวัตถุมีพิษนั้น คือ จะฟ้องร้องให้รัฐบาลรับผิดชอบในการใช้และอนุญาตให้ขึ้นทะเบียนวัตถุมีพิษได้หรือไม่ คือมีปัญหาวารัฐบาลจะถูกกล่าวหาว่าได้ประมาทเลินเล่อในการอนุญาตให้ขึ้นทะเบียน

¹⁶William H. Rodgers, Environmental Law, p. 844.

วัตถุพิษอันมีผลก่อให้เกิดความรับผิดชอบในความเสียหายที่เกิดจากการใช้วัตถุพิษใดหรือไม่
 นั่นเอง ซึ่งเรื่องนี้นักนิติศาสตร์จะต้องขบคิดกันต่อไป ซึ่งในเรื่องนี้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร
 ไทย พุทธศักราช 2521 มาตรา 43 บัญญัติว่า "สิทธิของบุคคลที่จะฟ้องหน่วยราชการซึ่งเป็น
 นิติบุคคลให้รับผิดชอบเนื่องจากการกระทำของเจ้าพนักงานยอมได้รับความคุ้มครอง"

มาตรการสำหรับการเยียวยาทางแพ่ง

เมื่อมีการละเมิดเกิดขึ้นอันเนื่องมาจากวัตถุพิษ ผู้เสียหายย่อมต้องการที่จะได้รับ
 การเยียวยาในความเสียหายที่ตนเองได้รับ มาตรการทางกฎหมายในเรื่องนี้มีอยู่ 2 ประการ
 คือ

5.3.1 การกำหนดความเสียหาย

5.3.2 การมีคำสั่งให้กระทำหรือละเว้นการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง

ในแต่ละเรื่องมีข้อพิจารณา ดังนี้

5.3.1 การกำหนดความเสียหาย

ผู้ก่อให้เกิดความเสียหายจะต้องรับผิดชอบสถานใดเพียงใดนั้น เป็นปัญหาที่
 สร้างความหนักใจในการพิจารณาคดีมีไม่น้อย เพราะในคดีที่มีการเรียกร้องค่าเสียหายเหล่านี้
 มีอยู่ ๆ ที่จำเลยมีอยู่หลายคน ศาลจะต้องนำทฤษฎีหรือหลักการเฉลี่ยความรับผิด
 (Apportionment Principle) ขึ้นพิจารณา ตัวอย่างเช่น คดีระหว่าง Sindell
 และ Abbott Laboratories¹⁷ ซึ่งคดีได้รับการพิจารณาในศาลสูงมลรัฐแคลิฟอร์เนีย
 ขอเท็จจริงในคดีนี้มีว่า โจทก์เป็นสตรีที่ยังเยาว์วัยได้รับอันตรายจาก DES ในระหว่างที่
 โจทก์อยู่ในครรภ์มารดา โจทก์ไม่สามารถระบุได้ว่าบริษัทผลิตยาประเภทนี้ซึ่งมีอยู่หลายบริษัท

¹⁷ Jeffrey Trauberman, "Statutory Reform of 'Toxic Torts' :
 Relieving Legal, Scientific, and Economic Burdens on the Chemical
 Victim," in The Harvard Environmental Law Review VOL. 7
 (November 2, 1983) : 232-233.

นั้น บริษัทใดเป็นผู้ผลิตยา DES ที่มารดาโจทก์บริโภคเข้าไป โจทก์จึงฟ้องร้องให้บริษัทใหญ่ ๆ ที่ผลิตยานี้ 6-7 บริษัท ในจำนวนบริษัทผู้ผลิตยาประเภทนี้นับได้ 200-300 บริษัท ซึ่งบริษัทใหญ่ ๆ 6-7 บริษัทนี้เป็นผู้ผลิตยา DES ประมาณ 90 เปอร์เซ็นต์ของยาที่ออกสู่ท้องตลาด คดีนี้จึงสร้างความหนักใจให้กับศาล เพราะคดีนี้มีจำเลยส่วนหนึ่งที่อาจเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องของแต่มีได้ถูกฟ้องร้องด้วย เพราะฉะนั้นถ้าจะให้จำเลยที่ถูกฟ้องร้องแต่ละคนหรือคนใดคนหนึ่งรับผิดชอบในความเสียหายที่โจทก์ได้รับโดยสิ้นเชิงก็ดูจะไม่เป็นธรรม เว้นแต่จะปรากฏข้อเท็จจริงให้เห็นว่าควรเป็นเช่นนั้น ศาลจึงได้นำทฤษฎี "ความรับผิดชอบเนื่องจากการมีส่วนแบ่งการตลาด" (market share liability) มาปรับใช้ ซึ่งภายใต้ทฤษฎีนี้จำเลยแต่ละคนจะต้องรับผิดชอบเพียงเท่าที่ตนมีส่วนร่วมในการผลิตสินค้าที่ออกขายหรือจำหน่ายในท้องตลาด เว้นแต่จำเลยจะสามารถพิสูจน์ว่าสินค้าของตนไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบในความเสียหายที่โจทก์ได้รับ แต่ศาลก็ให้ข้อคิดเห็นว่าทฤษฎีนี้จะนำมาใช้ได้อย่างเหมาะสมกับคดีที่มาสู่ศาลที่จำเลยมีการรวมกันทางการตลาดมากพอสมควร (substantial share) แต่ศาลก็ไม่ได้บอกว่าจะต้องมีการผลิตสินค้าออกสู่ตลาดกี่เปอร์เซ็นต์จึงจะเพียงพอถือว่าเป็น "substantial share" แล้ว

คดี Sindell ที่นำแนวความคิดความรับผิดชอบเนื่องจากการมีส่วนแบ่งการตลาดมาประยุกต์ใช้นี้เท่ากับรับรองว่าหลักการเจตจำนงความรับผิดชอบตั้งอยู่บนพื้นฐานเรื่องความเสี่ยงภัยที่โจทก์ได้รับจากจำเลยแต่ละคนเมื่อสาเหตุของการกระทำที่ก่อให้เกิดความเสียหายไม่อาจระบุได้แน่นอน

คดีตัวอย่างที่แสดงให้เห็นเป็นปัญหาการกำหนดความเสียหายอีกคดีหนึ่ง คือ คดีมลพิษทางอากาศที่เกิดขึ้นในประเทศญี่ปุ่น หรือคดียกกาอิชิ (The Yokkaichi Air Pollution Case)¹⁸ คดีนี้โจทก์ซึ่งมีอยู่หลายคนได้ฟ้องร้องบริษัทเบโตรเคมีและการพลังงาน 6 บริษัท ให้รับผิดชอบในความเสียหายที่โจทก์ได้รับจากก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ที่โรงงานของจำเลยได้ปล่อยออกมาโดยอาศัยบทบัญญัติมาตรา 709 และมาตรา 719 ของประมวลกฎหมายแพ่ง ซึ่งมาตรา 709 ได้

¹⁸Gresser, Fujikura, and Morishima, Environmental Law in Japan, pp. 105-124.

บัญญัติว่า "ผู้ใดจงใจหรือประมาทเลินเล่อละเมิดสิทธิของผู้อื่นจะต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายเสียหายอันเกิดจากการกระทำนั้น"¹⁹ และมาตรา 719 บัญญัติว่า "ถ้าบุคคลใดตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปร่วมกันกระทำผิดกฎหมายเป็นเหตุให้เกิดความเสียหายแก่ผู้อื่น บุคคลเหล่านั้นจะต้องร่วมกันรับผิดชอบค่าใช้จ่ายความเสียหายที่เกิดขึ้นนั้น และให้ใช้บังคับกับกรณีที่ไม่อาจแน่ใจได้ว่า บุคคลใดเหล่านั้นเป็นผู้ก่อให้เกิดความเสียหาย และผู้ใช้ให้กระทำความผิดหรือผู้ยุยงส่งเสริม และผู้สนับสนุนการกระทำความผิดให้ถือว่าเป็นผู้ร่วมกระทำผิดด้วย"

ตามข้อเท็จจริงในคดีนี้ บริษัทจำเลยทั้ง 6 บริษัทตั้งโรงงานอยู่ทางตอนเหนือของเมือง Isozu ริมฝั่งแม่น้ำ Suzuka และของเสียที่ปล่อยออกมาจากโรงงานของจำเลย โรงงานใดโรงงานเดียวไม่เพียงพอที่จะก่อให้เกิดอันตรายหรือความเสียหายที่โจทก์ทั้งหลายได้รับการวินิจฉัยคดีนี้ศาลญี่ปุ่นได้แบ่งกลุ่มจำเลยออกเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มที่มีความสัมพันธ์กันอย่างมาก (strong relation) กับกลุ่มที่มีความสัมพันธ์กันอย่างผิวเผิน (weak relation) ซึ่งปรากฏว่ามีบริษัทของจำเลยอยู่ 3 บริษัทที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันทางการเงินและเทคโนโลยี ศาลได้นำแนวความคิดเกี่ยวกับการคาดหมายล่วงหน้าอย่างเช่นวินัยชน (concept of foreseeability) มาปรับใช้กับคดีนี้ศาลพิจารณาเห็นว่าการที่จะให้บริษัทจำเลยที่มีความสัมพันธ์กันอย่างผิวเผินรวมรับผิดชอบไม่เป็นการยุติธรรม จึงให้บริษัทจำเลย 3 บริษัทที่มีความสัมพันธ์อย่างมากรวมกันรับผิดชอบในคดีนี้ โดยถือว่าจำเลยเหล่านี้ควรที่จะคาดหมายล่วงหน้าได้ว่าการปล่อยทิ้งกากของเสียจากโรงงานของบริษัท จำเลยทั้ง 3 บริษัทรวมกันจะก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพของมนุษย์

ปัญหาข้อยุ่งยากอีกประการหนึ่งคือ คดีที่มีการเรียกร้องค่าเสียหายอันเกิดจากวัตถุมีพิษนั้น บางคดีมีโจทก์หลายคน ซึ่งได้รับความเสียหายมากน้อยแตกต่างกัน ศาลจะต้องวินิจฉัยให้ค่าเสียหายอย่างไรจึงจะเป็นธรรม เช่นในคดีมินามาตะ ได้มีการแบ่งผู้ป่วยด้วยโรคมินามาตะออกเป็น 5 กลุ่ม ตามขอบเขตความเสียหายที่ผู้เสียหายแต่ละคนได้รับ²⁰

¹⁹ Ibid., p. 65.

²⁰ Ibid., p. 83.

สำหรับกฎหมายไทยเราในเรื่องนี้ มีบทบัญญัติมาตรา 438 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เป็นหลัก โดยเฉพาะมาตรา 438 วรรคแรกได้บัญญัติว่า "คำสั่งใหม่ทดแทนจะพึงใช้โดยสถานใดเพียงใดนั้น ให้ศาลวินิจฉัยตามควรแก่พฤติการณ์และความร้ายแรงแห่งละเมิด"

แต่ถ้าความเสียหายได้เกิดขึ้นเพราะความผิดอย่างหนึ่งอย่างใดของผู้ต้องเสียหาย ประกอบด้วยไซ้ร กฎหมายให้นำบทบัญญัติมาตรา 223²¹ มาใช้บังคับโดยอนุโลม (มาตรา 442)

ในเรื่องนี้มีคำพิพากษาฎีกาที่น่าสนใจคือ คำพิพากษาฎีกาที่ 834/2524 ซึ่งวินิจฉัยว่าในเรื่องละเมิดข้อที่ว่าฝ่ายไหนจะต้องรับผิดชอบเพียงใดนั้น ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 223 ให้พิจารณาถึงพฤติการณ์ด้วยว่าฝ่ายไหนเป็นผู้ก่อให้เกิดความเสียหายยิ่งหย่อนกว่ากันเพียงไร ต้องถือการทำละเมิดเป็นเกณฑ์พิจารณาไม่ถือความเสียหายมากน้อยเป็นเกณฑ์

ในกรณีที่บุคคลหลายคนร่วมกันทำละเมิดนั้น เราก็มีบทบัญญัติคล้ายคลึงกับกฎหมายญี่ปุ่น คือ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของเรา มาตรา 432 ได้บัญญัติว่า

ถ้าบุคคลหลายคนก่อให้เกิดความเสียหายแก่บุคคลอื่นโดยร่วมกันทำละเมิด ท่านว่าบุคคลเหล่านั้นจะต้องร่วมกันรับผิดชอบใช้คำสั่งใหม่ทดแทนเพื่อความเสียหายนั้น ความชอบที่ท่านให้ใช้ตลอดถึงกรณีที่ไม่สามารถสืบรู้ตัวใดแนวในจำพวกที่ทำละเมิดร่วมกันนั้น คนไทยเป็นผู้ก่อให้เกิดความเสียหายนั้นด้วย

อนึ่งบุคคลผู้ยงส่งเสริมหรือช่วยเหลือในการทำละเมิด ท่านก็ให้ถือว่าเป็นผู้กระทำละเมิดรวมกันด้วย

²¹ มาตรา 223 วรรคแรกบัญญัติว่า "ถ้าฝ่ายผู้เสียหายได้มีส่วนทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งก่อให้เกิดความเสียหายด้วยไซ้ร ท่านว่าท่านนั้นจะต้องใช้คำสั่งใหม่ทดแทนแก่ฝ่ายผู้เสียหายมากน้อยเพียงใดนั้น ต้องอาศัยพฤติการณ์เป็นประมาณ ขอสำคัญก็คือว่าความเสียหายนั้นใดเกิดขึ้นเพราะฝ่ายไหนเป็นผู้ก่อให้เกิดความเสียหายยิ่งหย่อนกว่ากัน เพียงไร" และในเรื่องนี้มีคำพิพากษาฎีกาหลายเรื่องซึ่งวางแนววินิจฉัยตรงกันว่า ถ้าคู่กรณีทั้งสองฝ่ายต่างประมาทเลินเล่อมิไต่ยิ่งหย่อนกว่ากันก็เท่ากับทั้งสองฝ่ายต่างทำละเมิดเท่า ๆ กัน ค่าเสียหายยอมเป็นอันพับไป (คำพิพากษาฎีกา 505/2519, 107-108/2524, 676/2524, 834/2524 และ 431/2526 เป็นต้น)

ในระหว่างบุคคลทั้งหลายซึ่งต้องรับผิดชอบร่วมกันใช้คำสั่งใหม่ทดแทนกัน ท่านว่าต่างต้องรับผิดชอบเป็นส่วนเท่า ๆ กัน เว้นแต่โดยพฤติการณ์ ศาลจะวินิจฉัยเป็นประการอื่น

ส่วนในประเด็นที่ว่าโจทก์จะเรียกร้องค่าเสียหายใดได้บ้าง มีบัญญัติในมาตรา 443, มาตรา 444, มาตรา 445, มาตรา 446

สำหรับบทบัญญัติมาตรา 443 ซึ่งกฎหมายวางหลักไว้ว่า

ในกรณีทำให้เขาถึงตายนั้น คำสั่งใหม่ทดแทนได้แก่ค่าปลงศพ รวมทั้งค่าใช้จ่ายอันจำเป็น
 ออย่างอื่น ๆ อีกด้วย

ถ้ามีได้ตายในทันที คำสั่งใหม่ทดแทนได้แก่ ค่ารักษาพยาบาลรวมทั้งค่าเสียหายที่ต้อง
 ขาดประโยชน์ชนทำมาหาได้ เพราะไม่สามารถประกอบการทำงานนั้นด้วย

ถ้าว่าเหตุที่ตายลงนั้นทำให้บุคคลคนหนึ่งคนใดต้องขาดไร้อุปการะตามกฎหมายไปด้วยไซ้
 ทานวาบุคคลนั้นชอบที่จะได้รับคำสั่งใหม่ทดแทนเพื่อการนั้น

ในเรื่องนี้มีคำพิพากษาฎีกาที่น่าสนใจหลายเรื่อง เช่น คำพิพากษาฎีกาที่ 1533/2519
 ค่าเสียหายฐานละเมิดนั้น แม้โจทก์มีสิทธิเบิกค่ารักษาพยาบาลจากทางราชการได้ ก็ไม่ทำให้
 สิทธิเรียกร้องต่อจำเลยผู้ทำละเมิดระงับไป และได้มีคำพิพากษาฎีกาที่ 2455/2519
 (ประชุมใหญ่) วินิจฉัยโดยนัยเดียวกัน

คำพิพากษาฎีกาที่ 1411, 1412/2524 การกำหนดค่าขาดอุปการะให้ชำระเป็น
 รายเดือน เป็นเวลา 10 ปี ย่อมเป็นการยุ่งยาก ควรกำหนดให้ชำระคราวเดียว และเป็นหนี้
 รวมจากมูลละเมิดไม่อาจแบ่งแยกการชำระหนี้ได้ ศาลพิพากษาให้มีผลดังจำเลยที่มีได้ฎีกาด้วย

นอกจากนี้ศาลฎีกาได้วางแนววินิจฉัยว่าค่าขาดไร้อุปการะตามกฎหมายนั้น ไม่จำเป็นต้อง
 คำนึงถึงความเป็นจริง จึงไม่ต้องพิจารณาว่าขณะถูกทำละเมิดถึงแก่ความตายนั้น ผู้ตายมีรายได้
 และให้การอุปการะเลี้ยงดูโจทก์หรือไม่ (คำพิพากษาฎีกาที่ 3267/2526)

มีคำพิพากษาฎีกาที่น่าสนใจอีกเรื่องหนึ่งคือ คำพิพากษาฎีกาที่ 1719-1720/2499²² ซึ่งเป็นเรื่องที่ศาลได้พยายามนำหลักเรื่องละเมิดมาใช้ในกรณีที่มีผู้ทำลายสิ่งแวดล้อมจนเป็นเหตุให้เสื่อมเสียอนามัยแก่ประชาชนทั่วไป โดยศาลถือว่า "ความพาสึกในร่างกายและอนามัยของประชาชนเป็นอภิสิทธิ์อันสูงยอมได้รับการคุ้มครองป้องกันตามกฎหมาย"

จากคำพิพากษาฎีกาที่หยิบยกขึ้นมาเวลานี้²³ พอดีสะท้อนแนวความคิดตามกฎหมายไทยว่า ถ้ามีความเสียหายเกิดขึ้นจากวัตถุมีพิษ ผู้เสียหายจะเรียกร้องค่าเสียหายในเรื่องใดได้บ้าง ซึ่งขณะนี้ศาลฎีกาได้พิพากษาวางหลักด้วยว่า ค่าเสียหายตามมาตรา 443 ไม่มีบัญญัติให้เรียกค่าเสียหายทางจิตใจด้วย (คำพิพากษาฎีกาที่ 1550/2518)

5.3.2 คำสั่งให้กระทำการหรือละเว้นกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง

มาตรการสำหรับการเยียวยาทางแพ่งอีกอย่างหนึ่งนอกจากเหนือจากการกำหนดค่าเสียหายให้ผู้ก่อความเสียหายจะต้องรับผิดชอบ คือการขอให้ศาลมีคำสั่งให้จำเลยกระทำการหรือละเว้นกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งในระหว่างที่คดียังไม่ถึงที่สุด มาตรการนี้เป็นที่นิยมใช้กันในคดีที่มีการฟ้องร้องเกี่ยวกับปัญหามลพิษในสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นการระงับ

²²มีรายละเอียดในหนังสืออุทธรณ์ ข้อควรรู้เกี่ยวกับกฎหมายสิ่งแวดล้อมระดับมัธยมศึกษา ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2523), หน้า 23-26.

²³ควรดูคำพิพากษาฎีกาที่ 379/2518, 443/2520, 901/2520, 1553 ถึง 1555/2520, 143-144/2521, 1938/2523, 3452/2524, 212-213/2525, 3289/2525, 3391/2525, 2700/2526, 1437/2526, 1991/2527 เพิ่มเติม.

ปัญหาที่มีลูกถามออกไปกว้างขวาง กฎหมายของญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกาต่างก็มีบทบัญญัติในเรื่องนี้²⁴ ซึ่งคำสั่งชั่วคราวนี้ ศาลอาจสั่งห้ามจำเลยปล่อยทิ้งวัตถุมีพิษในปริมาณที่เกินกว่าระดับที่ศาลกำหนด ให้ผู้ก่อมลพิษใช้มาตรการกำจัดสารที่มีอันตราย หรือสั่งปิดโรงงานชั่วคราวก็ได้ เป็นต้น

สำหรับกฎหมายไทย ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งได้บัญญัติเปิดช่องให้โอกาสใช้มาตรการบังคับโดยขอให้ศาลมีคำสั่งห้ามชั่วคราวได้ โดยมาตรา 254 ได้บัญญัติว่า

ในคดีอื่น ๆ นอกจากคดีมโนสำเนา²⁵ โจทก์ขอข้อยุ่จะยื่นต่อศาลพร้อมกับคำฟ้อง หรือในเวลาใด ๆ ก่อนพิพากษาซึ่งคำขอฝ่ายเดียวร้องขอให้ศาลมีคำสั่งภายในบังคับแห่งเงื่อนไขซึ่งจะกล่าวต่อไป เพื่อจัดให้มีวิธีคุ้มครองอย่างไร ๆ ดังต่อไปนี้

(1) . . .

(2) ให้ศาลมีคำสั่งห้ามชั่วคราวมิให้จำเลยกระทำซ้ำ หรือกระทำต่อไปซึ่งการลุ่เมิดหรือการผิดสัญญา หรือการกระทำที่ถูกฟ้องร้อง หรือขอให้คำสั่งให้หยุดหรือป้องกัน การเปลี่ยนแปลงไปเปล่า การบุบสลาย การโอน การขาย การยกยายหรือ การจำหน่ายซึ่งทรัพย์สินใด ๆ ที่พิพาทจนกว่าคดีจะถึงที่สุด หรือมีคำสั่งศาลเป็นอย่างอื่น

. . .

ข้อสังเกตตามมาตรา นี้ คือ

(1) การยื่นคำขอ คดีที่ร้องขอต้องไม่ใช่คดีมโนสำเนา

(2) โจทก์อาจยื่นคำขอได้พร้อมกับคำฟ้อง หรือถ้าได้ยื่นคำฟ้องไว้ก่อนแล้ว

²⁴

ดู Roger W. Findley and Daniel A. Farber, Environmental Law Cases and Material, p. 168. และ Gresser, Fujikura, and Morishima, Environmental Law in Japan, pp. 137-138. กฎหมายญี่ปุ่นในเรื่องนี้คือเรื่อง provisional relief ซึ่งเทียบได้กับ the temporary injunction ของสหรัฐอเมริกา

²⁵

ดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 189.

ที่ยื่นภายหลังได้ แต่คำขอนั้นต้องยื่นเมื่อได้มีคดีพิพาทระหว่างโจทก์จำเลยอยู่ในศาลแล้ว และก่อนที่ศาลพิพากษาคดีนั้น

(3) คำขอนั้นต้องทำเป็นคำร้องและอาจทำได้ เป็นคำขอฝ่ายเดียว ทั้งนี้ เพื่อมิให้จำเลยรู้สึกตัวเสียก่อน เว้นแต่ในกรณีขอให้อำนาจชั่วคราวตาม มาตรา 254 (2) ถ้าปรากฏว่าการที่ขอให้อำนาจนั้น ถ้าให้เวลาเนิ่นช้าไปจะเสียผล ก็ให้ศาลกำหนดให้ส่งสำเนา คำขอนั้นให้แก่จำเลยโดยทางเจ้าพนักงานศาล และเมื่อได้ส่งคำขอให้แก่จำเลยแล้ว จำเลยชอบที่จะมาศาลและเสนอข้อคัดค้านของตนในการที่ศาลนั่งพิจารณาคำขอนั้น (ป. วิ. แห่ง มาตรา 256) ซึ่งเป็นดุลพินิจของศาลที่จะฟังจำเลยด้วยหรือไม่ (คำพิพากษาฎีกาที่ 699/2508) การส่งสำเนาคำร้องนี้ แม้อีกฝ่ายจะไม่ได้รับสำเนา แต่ได้ทราบคำร้อง และแถลงในศาล ศาลนัดพร้อมแล้ว ศาลฎีกาถือว่ามีผลเท่ากัน (คำพิพากษาฎีกาที่ 1056/2500)

(4) ยื่นคำขอต่อศาลใด ป. วิ. แห่ง มาตรา 254 วรรคท้ายได้บัญญัติว่า

ในระหว่างระยะเวลานับแต่ศาลชั้นต้น หรือศาลอุทธรณ์ได้อ่านคำพิพากษาหรือคำสั่ง ชี้อาคคดียุติหรือชี้ขาดอุทธรณ์ไปจนถึง เวลาที่ศาลได้รับอุทธรณ์ หรือรับฎีกา คำขอตาม มาตรานี้ให้ยื่นต่อศาลชั้นต้น ให้ศาลชั้นต้นมีอำนาจที่จะสั่งอนุญาตหรือยกคำขอเช่นว่านี้

แต่เมื่อคดีนั้นได้ส่งไปศาลอุทธรณ์หรือศาลฎีกาแล้ว ต้องยื่นต่อศาลอุทธรณ์หรือ

ศาลฎีกา

ในปัญหานี้มีคำพิพากษาฎีกาที่น่าสนใจดังนี้

คำพิพากษาฎีกาที่ 562/2490 การยื่นคำร้องขอให้ศาลสั่งคุ้มครองชั่วคราวนั้น ถ้าศาลอุทธรณ์ยังไม่ได้รับสำนวนลงสารบบก็เป็นเรื่องที่อยู่ในอำนาจและหน้าที่ของศาลชั้นต้น ที่จะสั่งได้

คำสั่งคำร้องที่ 696/2512 คำร้องขอคุ้มครองสิทธิตาม ป. วิ. แห่ง มาตรา 254 (ที่ยื่นพร้อมทั้งฟ้องฎีกา) ศาลชั้นต้นมีอำนาจสั่งได้ตามมาตรา 254 วรรคสุดท้าย ตามนัยคำสั่ง คำร้องที่ 19/2502 จึงให้ส่งคืนศาลชั้นต้นเพื่อส่งต่อไป

คำพิพากษาฎีกาที่ 2387/2525 โจทก์ยื่นคำร้องขอคุ้มครองสิทธิของโจทก์มาพร้อมอุทธรณ์ ศาลชั้นต้นมีอำนาจสั่งคำร้องขอของโจทก์ได้ตาม ป.วิ.แพ่ง มาตรา 254 วรรคท้าย การที่ศาลชั้นต้นส่งคำร้องให้ศาลอุทธรณ์สั่ง และศาลอุทธรณ์สั่งยกคำร้องของโจทก์ จึงไม่ชอบ ศาลฎีกาพิพากษายกคำสั่งของศาลอุทธรณ์ ให้ศาลชั้นต้นพิจารณาสั่งคำร้องดังกล่าว

คำพิพากษาฎีกาที่ 225/2526 โจทก์อุทธรณ์คำสั่งไม่รับฟ้องของศาลชั้นต้น และยื่นคำร้องขอคุ้มครองก่อนพิพากษาต่อศาลอุทธรณ์ ถ้าศาลอุทธรณ์มีคำสั่งให้รับฟ้อง คดีก็ต้องกลับไปสู่ศาลชั้นต้นที่จะต้องพิจารณาพิพากษาต่อไป ศาลอุทธรณ์ยังไม่อาจสั่งหรือพิพากษาให้เป็นไปตามคำขอท้ายฟ้องของโจทก์ได้ ดังนั้นศาลอุทธรณ์จึงไม่อาจมีคำสั่งคุ้มครองให้โจทก์ได้

เมื่อศาลได้รับคำขอให้ทำการคุ้มครองชั่วคราวไว้แล้ว ศาลต้องดำเนินการต่อไปเพื่อให้มีคำสั่ง ซึ่งตาม ป.วิ.แพ่ง มาตรา 25 บัญญัติว่า เพื่อคุ้มครองสิทธิของคุณความในระหว่างการพิจารณา ให้ศาลมีคำสั่งอนุญาตหรือยกคำขอนั้นเสียโดยไม่ชักช้า ฉะนั้น ถ้าในเวลาที่ยื่นคำขอนั้นศาลจะชี้ขาดคดีได้อยู่แล้ว ศาลจะวินิจฉัยคำขอนั้นในคำพิพากษาหรือในคำสั่งชี้ขาดคดีก็ได้ ถ้ายังเน้นช้ำอยู่ก็ต้องทำคำสั่งต่างหาก แต่ก่อนที่จะมีคำสั่งอนุญาตศาลต้องไต่สวนคำร้องนั้นเสียก่อน โดยให้ผู้ร้องขอนำพยานมาสืบตั้งนี้ต้องกระทำโดยเร็ว เพื่อจำเลยจะหลีกเลี่ยงเสียไม่ได้ทั้งที่ ศาลจะสั่งไปโดยไม่ทำการไต่สวนไม่ได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 444/2490 และ 508/2492) ซึ่งการไต่สวนคำขอความ ป.วิ.แพ่ง มาตรา 254 นี้ ในเบื้องต้นต้องให้ได้ความ 2 ข้อ ดังนี้²⁶

- (1) คำขอที่ผู้ขอยื่น และในโอกาสที่ยื่นคำขอนั้นมีเหตุสมควร
- (2) มีเหตุเพียงพอที่จะนำวิธีคุ้มครองตามที่ขอนั้นมาใช้บังคับ

²⁶ พระนิติการณประสม, คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พิมพ์ครั้งที่ 3. (พระนคร : บริษัทคณะช่างจำกัด, 2512), หน้า 772-773.

เมื่อใดความทั้งสองข้อดังกล่าวแล้ว กรณีเรื่องละเมิดต้องให้ใดความเป็นที่พอใจของศาลอีกว่า จำเลยตั้งใจจะกระทำซ้ำหรือทำต่อไปซึ่งการละเมิด หรือการกระทำที่ถูกฟ้องร้อง เมื่อศาลได้ไต่สวนเสร็จแล้ว ก็ต้องมีคำสั่ง ผลของคำสั่งกรณีที่ศาลมีคำสั่งอนุญาตให้ใช้วิธีการคุ้มครองก่อนคำพิพากษาจะมีผลผูกพันเมื่อใดนั้น กรณีสั่งตามคำขอให้ห้ามชั่วคราว หรือมีคำสั่งอื่นใดตามมาตรา 254 (2) มีผลผูกพันเมื่อใดส่งหมายแจ้งคำสั่งนั้นให้จำเลยแล้ว (ป.วิ.แพ่ง มาตรา 258 วรรคแรก)

จะเห็นได้ว่าเรามีมาตรการทางกฎหมายที่จะคุ้มครองผู้เสียหายชั่วคราวในระหว่างการดำเนินคดีที่จะนำมาใช้กับปัญหาที่มีความเสียหายเกิดขึ้นเนื่องจากวัตถุมีพิษ นอกจากศาลจะมีอำนาจสั่งตามพระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2512 ตามมาตรา 43 ถึง มาตรา 46 ดังกล่าวแล้วในบทที่ 3 ดังนั้น กฎหมายเหล่านี้จะมีส่วนช่วยควบคุมปัญหาความเสียหายที่เกิดจากวัตถุมีพิษหรือไม่เพียงใดนั้นย่อมขึ้นอยู่กับผู้ใช้กฎหมายที่มีส่วนเกี่ยวข้องนั่นเอง

หลักกฎหมายไทยว่าด้วยการกำหนดความรับผิดชอบแพ่งและทดแทนความเสียหายอันเกิดจากวัตถุมีพิษ

การฟ้องร้องให้มีการทดแทนความเสียหายอันเกิดจากวัตถุมีพิษของไทยเรา กระทำได้โดยอาศัยบทบัญญัติมาตรา 420 ซึ่งเป็นเรื่องการรับผิดในเรื่องละเมิด และมาตรา 1337 ซึ่งเป็นเรื่องความรับผิดในเหตุเคื้อร่อนรำคาญ ซึ่งจะได้กล่าวถึงหลักกฎหมายดังกล่าวเป็นลำดับไป

5.4.1 หลักความรับผิดในเรื่องละเมิด

ความรับผิดตามหลักกฎหมายละเมิดทั่วไปของเรา ยังมีแนวโน้มจัดตามหลักดั้งเดิมคือยังถือหลัก "ไม่มีความรับผิด เมื่อปราศจากความผิด" โจทก์ผู้เสียหายจะต้องพิสูจน์ให้ได้ว่าจำเลยได้กระทำให้เกิดความเสียหายให้แก่ตนโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อ ทั้งนี้เป็นไปตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 420 ที่บัญญัติว่า

ผู้ใดจงใจหรือประมาทเลินเล่อทำต่อบุคคลอื่น โดยผิดกฎหมายให้เขาเสียหายถึงแก่ชีวิตก็ดี แก่ร่างกายก็ดี อนามัยก็ดี เสรีภาพก็ดี ทรัพย์สินหรือสิทธิอย่างหนึ่งอย่างใดก็ดี ท่านว่าผู้นั้นทำละเมิด จำต้องใช้ค่าสินไหมทดแทนเพื่อการนั้น

โจทก์จะต้องบรรยายฟ้องร้องให้ชัดเจนว่า "ผู้ใด" ในคดีของโจทก์นั้น เป็นบุคคลธรรมดา หรือนิติบุคคล เป็นลักษณะของการทะเลาะเบาะแว้งกันหรือไม่ และการกระทำของจำเลยเป็นไปในความหมายใด คืออาจเป็นกรณีที่จำเลยงดเว้นไม่กระทำในเมื่อจำเลยมีหน้าที่ต้องกระทำด้วย ซึ่งกฎหมายถือว่าการงดเว้นเช่นนี้เป็นละเมิดด้วย เช่นจำเลยเป็นเจ้าของโรงงานต้องควบคุมปริมาณสารที่เป็นเบื้อนออกมากับน้ำทิ้งให้อยู่ในเกณฑ์มาตรฐานที่ประกาศกระทรวงอุตสาหกรรมกำหนดไว้ แต่จำเลยไม่ควบคุม การงดเว้นไม่กระทำในกรณีนี้ก็อยู่ในความหมายของ "การกระทำ" ตามมาตรา 420 โจทก์จะต้องบรรยายฟ้องว่าการกระทำของจำเลยเป็นการกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อ

"จงใจ" หมายถึง รู้สำนึกถึงผลหรือความเสียหายที่เกิดจากการกระทำของตน ถ้ารู้ว่าจะเกิดผลหรือความเสียหายแก่เขาแล้วก็เป็นจงใจ การเข้าใจโดยสุจริต คือการเข้าใจผิดในข้อเท็จจริงจึงไม่เป็นจงใจ²⁷ ส่วน "การประมาทเลินเล่อ" นั้นหมายถึงไม่จงใจ แต่ไม่ใช่ความระมัดระวังตามสมควร รวมถึงลักษณะที่บุคคลผู้มีความระมัดระวังจะไม่กระทำด้วย²⁸ โดยให้พิจารณาเปรียบเทียบการกระทำของผู้นั้นกับวิญญูชนหรือปกติชน²⁹

²⁷ ไพจิตร ปุณฺณพันธ์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ลักษณะละเมิด. พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2520), หน้า 9-10.

²⁸ ไพจิตร ปุณฺณพันธ์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ลักษณะละเมิด. พิมพ์ครั้งที่ 5 แก้ไขเพิ่มเติม. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แสงสุทธิการพิมพ์, 2525), หน้า 8-9, อ้างถึงใน สมศรี หรุจิตตวิวัฒน์ "ความรับผิดชอบของผู้ผลิตสินค้าในทางละเมิด" (วิทยานิพนธ์หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), หน้า 169

²⁹ จิตติ ติงศกัทธิย์, "ประมาทเลินเล่อ," วารสารกฎหมาย 4 (มกราคม - เมษายน 2521) : 14.

โจทก์จะต้องบรรยายฟ้องต่อไปว่าตนเองได้รับความเสียหาย ซึ่งเป็นปัญหาที่จะต้องพิจารณาว่าความเสียหายเริ่มตั้งแต่เมื่อใด ซึ่งเป็นเรื่องที่โจทก์ยากที่จะรู้อถึงจุดเริ่มต้นของความเสียหายที่แท้จริง ความเสียหายที่โจทก์ได้รับมักจะอยู่ในรูปของการสะสมพิษไว้ในตัวที่เล็กทีละน้อย จนปรากฏอาการในท้ายที่สุด และโจทก์จะต้องบรรยายฟ้องต่อไปว่าความเสียหายที่ตนได้รับมีความสัมพันธ์กับการกระทำของจำเลยอย่างไรต่อไปด้วย

ในส่วนที่เกี่ยวกับความเสียหายที่อาจดำเนินคดีให้รับผิดชอบในทางละเมิด ได้แก่ ความเสียหายเกี่ยวกับเนื้อตัวร่างกาย ซึ่งนอกจากทำให้ได้รับอันตรายถึงแก่ความตายทำให้เขาเจ็บปวดหรือเสียอวัยวะส่วนหนึ่งส่วนใดของร่างกายไป หรือทำให้เขาเสื่อมสุขภาพแล้วยังรวมถึงความตระหนกกระทบกระเทือนแก่เส้นประสาทจนถึงเจ็บไข้ ความเสียหายต่อจิตใจ จนสติปัญญาเสื่อม หมดสติความรู้สึกเป็นเวลานานด้วย (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 626/2493)

ส่วนการพิสูจน์ความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลนี้ อาจารย์พจน์ บุษปาคม ให้อธิบายว่า ตามคำพิพากษาศาลฎีกาและบทบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 420 และมาตรา 438 กล่าวได้ว่า ประเทศไทยเราถือเอาผลโดยตรงและต้องเป็นผลที่ใกล้ชิดไม่ไกลเกินกว่าเหตุ³⁰

จากการศึกษาของ ดนัยยศ ศรีล้มพ์ ในการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "คำทดแทนในกรณีสิ่งแฉดลอมเป็นพิษ" ให้อธิบายว่าศาลไทยถือหลักผสมผสานระหว่างทฤษฎีเงื่อนไขและทฤษฎีมูลเหตุเหมาะสม³¹ ซึ่งการดำเนินคดีละเมิดโดยอาศัยหลักความรับผิดชอบและการพิสูจน์ความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลดังกล่าวนี้ก่อให้เกิดปัญหา สร้างภาระความยุ่งยากให้กับโจทก์มาก เพราะกฎหมายลักษณะพยานของเรา ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาตรา 84 ถือหลักว่า "ผู้ใดกล่าวอ้างข้อเท็จจริงใด ผู้นั้นมีหน้าที่ต้องนำสืบ" ซึ่งจะได้อธิบายถึงปัญหานี้ในบทต่อไป

³⁰ พจน์ บุษปาคม, คำบรรยายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยละเมิด (กรุงเทพมหานคร : แสงทองการพิมพ์, 2520), หน้า 184-188.

³¹ ดนัยยศ ศรีล้มพ์, "คำทดแทนในกรณีสิ่งแฉดลอมเป็นพิษ," หน้า 122.

5.4.2 หลักความรับผิดในเรื่องเหตุเดือดร้อนรำคาญ

ในเรื่องการก่อเหตุเดือดร้อนรำคาญ ในประเทศที่ใช้กฎหมายจารีตประเพณี (Common Law) เช่น อังกฤษและสหรัฐอเมริกา ได้แยกพิจารณาหลักกฎหมายเรื่องนี้เป็น 2 ประเด็น คือ³²

5.4.2.1 การก่อเหตุเดือดร้อนรำคาญสาธารณะ (Public Nuisance)

5.4.2.2 การก่อเหตุเดือดร้อนรำคาญส่วนบุคคล (Private Nuisance)

สำหรับกฎหมายไทยเรานั้นกล่าวได้ว่าเรามีบทบัญญัติของกฎหมายกล่าวถึงมาตรการกฎหมายที่จะใช้กับการก่อเหตุเดือดร้อนรำคาญทั้ง 2 กรณี คือ การก่อเหตุเดือดร้อนรำคาญสาธารณะนั้น มีปรากฏในบทบัญญัติประมวลกฎหมายอาญา (มาตรา 370, มาตรา 372, มาตรา 376, มาตรา 396 เป็นต้น) พระราชบัญญัติสาธารณสุข พุทธศักราช 2484 (มาตรา 19 มาตรา 20) และยังมีกฎหมายอื่น ๆ อีกเช่น พระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2512 ซึ่งกฎหมายของไทยเราในเรื่องนี้มีข้อแตกต่างกับหลักกฎหมายจารีตประเพณีอยู่บ้าง กล่าวคือ กฎหมายของเราให้อำนาจเจ้าพนักงานของรัฐที่จะใช้มาตรการบังคับบางอย่างเพื่อกำจัดหรือระงับเหตุเดือดร้อนรำคาญ และในกฎหมายบางฉบับ เช่นพระราชบัญญัติโรงงานที่ให้เจ้าพนักงานของรัฐออกคำสั่ง เช่น สั่งให้ผู้รับใบอนุญาตหยุดประกอบกิจการโรงงานทั้งหมดหรือบางส่วนเป็นการชั่วคราว และปรับปรุงแก้ไขโรงงานเสียใหม่ให้แล้วเสร็จในระยะเวลาที่กำหนด และ ฯลฯ ไตนั้น คำสั่งดังกล่าวนี้ในที่สุดก็เป็นเงื่อนไขให้เกิดความความรับผิดทางอาญาของผู้ที่ก่อให้เกิดเหตุเดือดร้อนรำคาญ และบุคคลผู้ก่อเหตุเดือดร้อน

³² กมลทิพย์ คติการ, "มาตรการในการเรียกร้องค่าเสียหายจากคดีสภาวะแวดล้อม," ในเอกสารการสอนชุดวิชากฎหมายสิ่งแวดล้อม หน่วยที่ 8-15 มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดโรงพิมพ์อักษรไทย, 2528), หน้า 348-349.

รำคาญสาธารณะเหล่านี้ อาจต้องรับผิดชอบในความเสี่ยงที่เกิดขึ้นด้วย คือ เมื่อรัฐ หรือเจ้าพนักงานของรัฐเสียค่าใช้จ่ายเพื่อปฏิบัติการระงับเหตุเดือดร้อนรำคาญหรือจัดการอื่นใดตามความจำเป็น ผู้ก่อเหตุเดือดร้อนรำคาญหรือเจ้าของทรัพย์สินหรือตัวแทนของเจ้าของทรัพย์สินที่เป็นเหตุแห่งความเดือดร้อนรำคาญต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายดังกล่าวด้วย ดังจะเห็นได้จากบทบัญญัติของพระราชบัญญัติสาธารณสุข พุทธศักราช 2484 มาตรา 27 เป็นต้น

ส่วนการก่อเหตุเดือดร้อนรำคาญส่วนบุคคลนั้นในเรื่องนี้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยเราใ้วางหลักว่า การใช้สิทธิของบุคคลนั้นจะต้องไม่ทำความเดือดร้อนเสียหายให้แก่ผู้อื่น โดยมาตรา 1337 ใ้บัญญัติว่า

บุคคลใ้ใช้สิทธิของตนเป็นเหตุใ้เจ้าของอสังหาริมทรัพย์ได้รับความเสียหาย หรือเดือดร้อนเกินที่ควรคิดหรือคาดหมายใ้ว่าจะเป็นไปตามปกติและเหตุอันควรในเมื่อเอาสภาพและตำแหน่งที่อยู่แห่งทรัพย์สินนั้นมาคำนึงประกอบใ้ช้รู้ ทานูว่า เจ้าของอสังหาริมทรัพย์มีสิทธิจะปฏิบัติการเพื่อยังความเสียหายเดือดร้อนใ้สิ้นไป ทั้งนี้ไม่ลบล้างสิทธิที่จะเรียกเอาค่าทดแทน

กฎหมายมาตรานี้เป็นกฎหมายใ้ใ้สิทธิพิเศษแก่เจ้าของอสังหาริมทรัพย์ที่จะขจัดปัดเป่าความเดือดร้อนใ้สิ้นไปใ้ได้ และมีสิทธิเรียกค่าทดแทนตามกฎหมายลักษณะละเมิดทั่วไปด้วย ความเสียหายหรือเดือดร้อนที่เกิดขึ้นมักเป็นปัญหาเกี่ยวกับมลภาวะ เช่น การก่อเสียงดังของโรงงาน การปล่อยน้ำและสิ่งโสโครกจากโรงงานสู่น้ำลำคลอง หรือเช่นกรณีชาวไร่ ชาวสวนปลูกพืชผักสวนครัวแล้วฉีดยาฆ่าแมลง ทำให้มีละอองไปฟุ้งกระจายไปยังบริเวณเพื่อนบ้านใกล้เคียง ทำให้เพื่อนบ้านใกล้เคียงเปิดประตูหน้าต่างใ้ไม่ได้ เกรงว่าจะมีสารพิษปลิวไปตกใ้ในอาหาร หรือเครื่องมือเครื่องใ้ใ้ประกอบอาหาร เป็นต้น แต่การใ้จำเป็นจะต้องรับผิดชอบหรือไม่ ต้องมีการชี้แจงน้ำหนักความเสียหายที่เกิดขึ้น โดยตองนำสภาพและตำแหน่งที่อยู่แห่งอสังหาริมทรัพย์นั้นมาคำนึงประกอบด้วย กล่าวคือต้องเป็นความเสียหายหรือเดือดร้อนที่ปกติสามัญชนทั่ว ๆ ไปในเขตนั้นทนใ้ไม่ได้หรือเหลือออกเหลือทนจริง ๆ เพียงแต่เจ้าของอสังหาริมทรัพย์ มีความรู้สึกไวต่อกลิ่น ต่อเสียง เป็นพิเศษยิ่งกว่าผู้อื่นจึงทนใ้ไม่ได้ แต่คนทั่วไปแถวนั้นทนใ้ได้ ย่อมไม่เพียงพอที่จะได้รับการคุ้มครองตาม

มาตรา³³ ผู้ใช้สิทธิตามที่กฎหมายมาตรานี้บัญญัติไว้นั้นจะกระทำโดยสุจริตหรือไม่ หรือกระทำเพื่อสาธารณชนหรือไม่ ไม่สำคัญ หากก่อความเสียหายเดือดร้อนเข้าหลักเกณฑ์ที่กล่าวมาแล้วย่อมต้องรับผิดชอบตั้งแต่หลัก "ความยินยอมทำให้ไม่ผิดกฎหมาย" ยังคงนำมาใช้ในเรื่องนี้ได้เช่นเดียวกับการละเมิดทั่วไป

จะเห็นได้ว่าการฟ้องคดีแพ่งอาศัยมาตรา 420 โจทก์ฟ้องร้องขอให้บังคับได้เพียงให้ใช้คำสั่งใหม่ทดแทน แต่ผู้ใช้สิทธิตามมาตรา 1337 ซึ่งเป็นบทบัญญัติเรื่องการก่อเหตุเดือดร้อนรำคาญมีวิธีบังคับคดีได้กว้างขวางกว่า จะสั่งห้ามหรือให้ปฏิบัติอย่างใดก็ได้ เพื่อให้ความเสียหายหรือเดือดร้อนรำคาญสิ้นไป

แต่แม้ว่าเราจะมีกฎหมายที่กำหนดให้มีการเรียกร้องค่าทดแทนความเสียหายอันเกิดจากวัตถุมีพิษโดยอาศัยมูลละเมิดได้ แต่ก็มีปัญหาในทางปฏิบัติอันเนื่องมาจากแนวความคิดในการใช้กฎหมายของเรา ซึ่งจะได้อธิบายถึงปัญหานี้ในบทที่ 6

33 คำพิพากษาฎีกาที่ 2329/2524 พิพากษาวากรณีจะถือว่าโจทก์ได้รับความเดือดร้อนรำคาญหรือไม่เพียงใดนั้น ต้องถือตามความรู้สึกของบุคคลธรรมดา ที่ศาลชั้นต้นชี้ขาดว่า เสียงและความสั่นสะเทือนจากการทุบของกำแพงที่ห้องจำเลยถึงขนาดเป็นที่เดือดร้อนรำคาญแก่โจทก์เกินสมควรแก่เหตุ ก็โดยอาศัยข้อมูลปรากฏจากการเดินเผชิญสปีสถานที่พิพาทเป็นสำคัญ ทั้งนี้เป็นความรู้สึกของศาลชั้นต้นอันประกอบด้วยผู้พิพากษาสองนายซึ่งเป็นบุคคลธรรมดา มีหน้าที่ให้ความเที่ยงธรรมแก่บรรดาคดีที่พึงวางยอมมีน้ำหนักรับฟังได้